

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 348.71:322

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.24.18>

**«РУССКИЙ МИР» ЯК ANTIУКРАЇНЬСКА
РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ**

Вікторія Бокоч

*Ужгородський національний університет,
факультет міжнародних економічних відносин,
кафедра міжнародної політики
вул. Університетська, 14, 88000, м. Ужгород, Україна*

Після розпаду СРСР одним із засобів повернення пострадянських республік під вплив Росії та відновлення її «лідерства» у світі стала концепція «русского мира». У російській суспільно-політичній та науковій думці «русский мир» трактується як глобальне культурно-цивілізаційне утворення, що об'єднує людей, які пов'язують себе з Росією, поділяють російські духовні цінності, вживають російську мову, є прихильниками російського православ'я, виявляють небайдужість до її історичного минулого, лояльно ставляться до сучасної російської держави та влади.

Активними розробниками та пропагандистами концепції «русского мира» стали Російська православна церква та її глава патріарх Кирило. Саме завдяки їм православна релігія і російська церква були тісно вплетені в контекст цієї концепції. За допомогою релігійних аргументів патріарх Кирило обґрунтовує одну з головних ідеологем «русского мира» – ідею єдності східнослов'янських народів. Однією з особливостей «русского мира» є протиставлення Росії, російської православної цивілізації західному світу, його цінностям, культурі, релігії.

У той час, коли російська влада, наукові кола намагаються представити «русский мир» як соціокультурну цивілізаційну концепцію, українські науковці доводять, що він є російським геополітичним проектом, спрямованим на втягнення пострадянських республік у різні російські чи проросійські інтеграційні проекти, відновлення впливу на них.

Небезпека поширення «русского мира» в Україні полягає в його здатності підірвати основи її державності, породжувати і підігрівати сепаратистські настрої серед населення окремих регіонів, поглиблювати протистояння на політичному та релігійному ґрунті, створювати загрозу її територіальній цілісності, національній безпеці та незалежності, перешкоджати руху в європейському напрямі. У зв'язку з реальними загрозами Україні «русского мира» постає питання ефективної йому протидії як світськими, так і релігійно-церковними засобами.

Ключові слова: «русский мир», релігія, церква, патріарх Кирило, політика, геополітика.

З розпадом Союзу РСР Росія різко втрачала позиції на міжнародній арені. З метою відновлення свого «лідерства» у світі вона почала шукати різні засоби – ідеологічні, політичні, економічні та ін. За задумом російського керівництва, відродження Росії як «великої держави» передбачало повернення під її вплив пострадянських республік та зміцнення позицій у світі. Одним із засобів досягнення цієї мети стала розробка і пропаганда концепції «русского мира». У зв'язку з тим, що об'єктом «русского мира» є Україна, перед нею постала проблема пошуку засобів протидії його поширенню на її території.

Ідея «русского мира» з часу її появи викликала значний інтерес у різних колах російського суспільства, зокрема й наукових. Про це свідчать численні праці російських дослід-

ників Є. Астахова, О. Батанової, О. Дугіна, М. Левшина, М. Мчедлової та ін. Проблеми «русского мира» викликають також неабиякий інтерес у церковних колах Росії. Більшість публікацій російських науковців, виступів представників російської влади і церкви спрямовані на обґрунтування, виправдання та пропаганду «русского мира».

Оскільки однією з головних цілей «русского мира» є втягнення в його орбіту України, він став об'єктом аналізу вітчизняних науковців, серед яких Р. Гула, В. Гуржи, С. Дацюк, Г. Друзенко, Я. Потапенко, О. Торговець, Л. Шангіна, Л. Якубова та ін. Роль та місце релігії в концепції «русского мира» досліджують українські релігієзнавці В. Єленський, С. Здіорук, О. Саган, М. Черенков.

З огляду на наявність релігійного складника в «русском мире», активну участь в її пропаганді Російської православної церкви, набуває актуальності дослідження релігійних аспектів цієї концепції.

Метою статті є аналіз релігійно-політичної версії «русского мира», розвінчування його антиукраїнської спрямованості.

Колишні радянські республіки по-різному сприйняли розпад СРСР. Більшість із них, здобувши незалежність, почали розбудовувати власні держави, шукати своє місце у світовому співтоваристві. Натомість для Росії, за словами В. Путіна, розпад СРСР став «найбільшою геополітичною катастрофою століття» [1].

Задля подолання наслідків цієї катастрофи Росія почала використовувати як «жорсткі важелі» (економічні, політичні, військові та ін.), так і «м'яку силу» – культуру, мову, релігію тощо.

На початку 2000-х рр. в інтелектуальних колах Росії зародилася ідея «русского мира». Одним з її ініціаторів вважається президент РФ В. Путін. Для нього ця концепція стала настільки важливою, що у 2008 р. вона обговорювалася Радою національної безпеки РФ, яку він очолює. Про «русский мир» В. Путін постійно згадував у своїх посланнях Федеральним Зборам РФ, виступах на офіційних заходах, перед різними категоріями населення Росії.

У своєму первісному значенні «русский мир» визначався російськими дослідниками як «мережева структура великих і малих спільнот, що думають і розмовляють російською мовою», яка вважається ними «національним надбанням Росії» і «важливим елементом світової культури» [2].

З часом до атрибутивних ознак «русского мира» додалися культура, історичні традиції, релігія. Нині в російській суспільно-політичній та науковій думці «русский мир» трактується як глобальне культурно-цивілізаційне утворення, що об'єднує людей, які незалежно від національності та місця проживання пов'язують себе з Росією, поділяють російські духовні цінності, вживають російську мову та є прихильниками російського православ'я. Однією з умов належності до «русского мира» є лояльне ставлення до сучасної російської держави та влади, небайдужість до історичного минулого та сьогодення Росії. В узагальненому визначенні російського дослідника С. Кочерова «русский мир» – це «цивілізаційна спільнота людей і народів, що об'єднуються довкола Росії» [3, с. 542].

У зв'язку з наявністю в «русском мире» релігійного компонента активним його розробником та учасником поширення у світі стала Російська православна церква, яка перебуває на службі у російській владі. Завдяки їй пропаганда ідей «русского мира» нині здійснюється не лише світськими, а й релігійно-церковними засобами та каналами. Як зазначає О. Саган, «ідеї так званого «русского мира» прийшли в Україну саме через російську церкву» [4].

Одним з ідеологів та «ключових промоутерів» (Я. Потапенко) «русского мира» став Глава Російської православної церкви патріарх Кирило. У своїх виступах і публікаціях він не лише повторював основні постулати цієї концепції, а й значно доповнював їх релігійним змістом. Саме завдяки йому православна релігія і російська церква були тісно вплетені в її контекст.

За його безпосередньої участі концепція «руського мира» сакралізувалася і почала існувати у двох версіях – світській і релігійній [5].

Особливість православно-богословської інтерпретації «руського мира» полягає в акцентуванні на особливій ролі у ньому православ'я. Без православної релігії і російської церкви «русский мир» вважається не просто неповним, а в принципі неможливим.

За своїм змістом і спрямованістю «русский мир» знаходиться в одному ряду із доктринами, концепціями та ідеологемами минулих часів («Свята Русь»; «Москва – третій Рим»; «Православ'я – Самодержавство – Народність»), які з'явилися саме у лоні Російської православної церкви.

Сучасний «русский мир» опирається також на ключові ідеї слав'янофільства, в якому обґрунтовувались самобутність російського народу, винятковість його історичного шляху та лідерство серед інших слов'янських народів.

«Русский мир» тісно пов'язаний із концепціями євразійства, в яких категорично відхиляється можливість західного напрямку розвитку Росії, її інтеграції до європейських структур.

Не без участі пропагандистів «руського мира» в громадській думці населення Росії, церковних колах нині відроджується позитивне ставлення до російського монархізму та самодержавства, канонізації російського царя Миколи II, релігійного шанування Г. Распутіна тощо.

І хоча замішані на релігії доктрини, ідеологеми та концепції минулого змінювали одна одну, усі вони містили ідею зверхності Росії над іншими народами, мали імперську спрямованість і служили досягненню нею гегемоністських цілей. Український дослідник Я. Потапенко дійшов висновку, що сучасний «русский мир» виглядає «банально-поверховою і еkleктично-неоригінальною переробкою доволі архаїчних рудиментів вульгаризованого панславізму, російського імперіалізму та агресивно-містичного месіанства» [6, с. 296].

Серед головних ідеологем «руського мира» – ідея єдності східнослов'янських народів – росіян, українців, білорусів. Вона активно підтримується в різних колах російського суспільства, включаючи й політичне керівництво Росії. Так, виступаючи в анексованому Криму 17 серпня 2018 р., В. Путін вкотре заявив, що «росіяни і українці – це взагалі один народ, різниці ми не робимо» [7]. Аналогічної думки дотримується й одіозний російський політик В. Жириновський, який у запалі політичної дискусії заявив: «Ніяких українців немає! Це росіяни, яких змусили вивчити чужу мову!» [8]. Найрадикальніші представники «руського мира» взагалі не визнають і не сприймають Україну як суверенну державу, вважають її незалежне існування «помилкою історії» та тимчасовим явищем.

Ідею єдності східнослов'янських народів із допомогою релігійних аргументів намагався обґрунтувати й патріарх Кирило. Він виходив із того, що росіяни, українці і білоруси є «одним народом» і «дітьми» однієї релігійної інституції – Російської православної церкви, що у своїй сукупності становлять історичну «Святу Русь». За його твердженням, «ядро «руського мира» – Україна, Білорусь, Росія. Основа «руського мира» – російська мова, російська культура, православ'я» [9]. На підставі цього патріарх Кирило називає російський, український та білоруський народи спадкоємцями і громадянами «єдиної духовної Вітчизни», єдність якої тримається на православної релігії. «Русский мир» вважається ним не просто механічно об'єднаною спільнотою слов'янських народів, а самобутньою цивілізацією, що розвивається за власними законами. В той час, коли росіяни, українці і білоруси розбудовують власні держави, патріарх Кирило не перестає твердити, що вони «продовжують залишатися одним народом». При цьому наявні кордони між Росією, Україною і Білоруссю він вважає перешкодою на шляху поширення «руського мира» [10]. Спостерігаючи за суспільно-політичними подіями та процесами в Україні, він висловлює стурбованість із приводу того, щоб вони «не розривали єдиного духовного тіла і простору «Святої Русі» [11].

Хоча патріарх Кирило й намагається дистанціюватися від політики, звести «русский мир» до релігійно-духовного проекту, насправді в ньому досить чітко проглядається політична та геополітична спрямованість. Ця концепція спрямована на втягування пострадянських республік у різні спільні російські та проросійські проекти, відновлення протекторату над ними, розширення світового впливу Росії. За словами очільника російської церкви, у Росії немає іншого шляху, як бути «великою державою», інакше вона взагалі перестане існувати [12].

Ностальгія за імперським минулим у Російській православної церкви виявилася настільки сильною, що у 2012 р. вона виступила ініціатором грандіозної геополітичної афери – збору підписів за проведення референдуму про возз'єднання Росії, України і Білорусі. У відповідь на спроби російської влади та церкви, її глави патріарха Кирила реінтегрувати пострадянські республіки в єдиний політичний простір патріарх української церкви Філарет заявив: «Русский мир» – це не єдність, а імперія, упакована в дуже красиву обгортку» [13].

Серед аргументів обґрунтування «русского мира» є твердження, що Російська православна церква вибудовується не за національною, а за цивілізаційною ознакою. Отже, вона має великі можливості для сприяння Росії в розширенні її впливу на колишні радянські республіки та на весь світ. Адже, як зазначає патріарх Кирило, «лише згуртований «русский мир» має великий геополітичний потенціал, завдяки якому він «зможє стати сильним суб'єктом глобальної міжнародної політики, сильнішим від усіляких політичних альянсів» [14, с. 19]. Оскільки прихильники «русского мира» вважають Україну його невід'ємною частиною, вони всіляко намагаються відвернути її від європейського та євроатлантичного вибору.

Однією з особливостей «русского мира» є протиставлення російської православної цивілізації західному світу, його цінностям, культурі, релігії. На думку розробників цієї концепції, глобалізація призводить до поширення в західноєвропейських суспільствах бездуховності, псевдокультури, індивідуалізму, егоїзму, аморальності, насилля та жорстокості, наслідком чого є втрата європейськими народами своєї національно-культурної ідентичності. У зв'язку з цим одне із завдань «русского мира» вбачається у протидії поширенню в Росії західних цінностей, особливо тих, основою яких є католицизм чи протестантизм. Беручи активну участь в утвердженні та поширенні «русского мира», патріарх Кирило вважає, що він тим самим відвертає небезпеку глобалізації, захищає східнослов'янські народи від «переплавлення в цивілізаційному котлі» [15].

Підводячи релігійні підвалини під концепцію «русского мира», наповнюючи його релігійним змістом, пропагуючи і поширюючи церковними засобами і каналами, патріарх Кирило при цьому виступає не лише як релігійний, а й як політичний діяч Росії.

У наукових і політичних колах України розуміння «русского мира» докорінно відрізняється від його російських трактувань. У той час, коли російська влада і церква представляють «русский мир» соціокультурною цивілізаційною концепцією, українські науковці та експерти називають його «російською неоімперською геополітичною доктриною епохи панування путінізму» (Б. Яременко), «модернізованою версією давньої імперської ідеології» (І. Гирич), «новою і одночасно архаїчною неімперіалістичною ідеєю» (І. Мельник), «агресивною ідеологією кремлівського реваншизму» (С. Стельмах), «псевдорелігійною концепцією» (Я. Потапенко), «проектом, який еkleктично синтезує культуру, релігію та політику» (Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень). Глава Російської православної церкви патріарх Кирило вважається «частиною імперського істеблішменту» (М. Рябчук).

Насамперед вітчизняні науковці не сприймають одну з основних ідеологем «русского мира», що Росія, Україна і Білорусь є «одним народом», об'єднаним довкола православної релігії. По-перше, наявність у багатьох країнах світу однієї і тієї самої релігії не робить їх «одним народом». По-друге, серед росіян, українців і білорусів упродовж їх багатолітньої історії, окрім

православ'я, поширеними були й інші релігії, в них різною була не лише національна, а й релігійна ментальність. Тобто прихильники «русського мира», опираючись на усталені історичні ідеологеми, ігнорують як міжнародний досвід, так і політичні та релігійні реалії сучасної Росії, України та Білорусі.

В «русском мире» закладені імперські амбіції сучасної російської влади і церкви. Він є однією з форм російської культурної, мовної, релігійної, зрештою, політичної експансії в Україну та інші пострадянські республіки. У зв'язку з цим, вважає Л. Шангіна, «русський мир» можна охарактеризувати як досить потужне ідеологічне підґрунтя «збирання земель» пострадянського простору під рукою Москви» [5]. Оскільки «збирання земель» та відновлення «величі» Росії є частиною стратегії розвитку російської держави, нинішня російська влада всіляко підтримує діяльність православної церкви, спрямовану на поширення «русського мира» в Україні.

В українському суспільстві залежно від політичних та релігійно-церковних орієнтацій населення окремих регіонів ставлення до «русського мира» є неоднаковим. Національно свідомі українці категорично виступають проти його поширення в Україні. Під час візитів патріарха Кирила в Україну, її регіони, українські міста (Київ, Одесу, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків та ін.), де він намагався пропагувати ідеї «русського мира», вони завжди влаштували йому пікети.

Натомість інша частина населення, особливо ті, хто проживає у південному та південно-східному регіоні України, ностальгує за СРСР, має проросійську орієнтацію, сприймає «русський мир». Крім того, інтерес до цієї концепції підігривається проросійськими рухами та організаціями, які під виглядом захисту російської культури, мови, канонічної церкви проводять в Україні політично орієнтовані заходи та акції. За даними Служби безпеки України, станом на 2014 р. в Україні діяли близько 650 проросійських неурядових організацій, які, зокрема, займалися поширенням ідей «русського мира» [16]. Чимало з них здійснюють свою діяльність під релігійним прикриттям та за участю представників Української православної церкви, що знаходиться в юрисдикції Московського патріархату. Російська влада і церква всіляко стимулюють діяльність керівників проросійських організацій в Україні, релігійних діячів, які пропагують ідеї «русського мира», зокрема нагороджують їх державними та церковними нагородами тощо.

Небезпека поширення «русського мира» полягає в його здатності підірвати основи державності, породжувати і підігривати сепаратистські настрої серед населення окремих регіонів, поглиблювати протистояння на політичному та релігійному ґрунті, створювати загрозу територіальній цілісності та національній безпеці України, перешкоджати її руху у європейському напрямі. Практична реалізація проекту «русського мира» в Україні може призвести її до найбільшої втрати – державної незалежності. Г. Друзенко зазначає, що «для України участь у такому «наднаціональному проекті» означає лише одне – завершення проекту «незалежна Україна» як такого» [17].

Таким чином, аналіз засвідчує, що «русский мир» хоча зовні й виглядає як соціокультурна концепція, насправді є яскраво вираженим геополітичним проектом російської влади і церкви, який має на меті збільшення політичної та релігійної присутності Росії у світі, на пострадянському просторі, зокрема в Україні.

Беручи участь у цьому проекті, Російська православна церква виступає суб'єктом політики і геополітики. Стратегічні цілі російської влади і російської церкви в «русском мире» тісно переплітаються: Росія претендує на лідируючі позиції на пострадянському просторі та міжнародній арені, а її церква – на релігійну першість у православному світі.

Оскільки Росія і Україна обрали різні вектори свого суспільно-політичного розвитку, їх дослідники «русського мира» по-різному тлумачать цю концепцію: російські – пропагандистсько-апологетично, українські – контрпропагандистсько-критично.

Превентивними засобами поширенню «русского мира» в Україні мають стати діяльність державних органів, політичних партій, громадських організацій, спрямована на формування національної свідомості і самосвідомості українського народу, утвердження української мови, плекання української культури, розбудова української церкви.

У зв'язку з наявністю в «русском мире» релігійної складової частини, використанням церковних засобів і каналів для його поширення, перед Україною постає питання про протидію йому не лише світськими, а й релігійно-церковними засобами та каналами.

Завдання українських науковців у цьому контексті полягає в комплексному дослідженні різних аспектів «русского мира», викритті та розвінчуванні його імперської антиукраїнської спрямованості.

Список використаної літератури

1. Владимир Путин: «Распад СССР – крупнейшая геополитическая катастрофа века». URL: <https://regnum.ru/news/444083.html> (дата звернення 04.03.2019 р.).
2. «Концепция Русского мира» – лучший способ профанации благой идеи: мнение. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2017/06/06/konceptsiya-russkogo-mira-luchshiy-sposob-profaniacii-bлагоy-idei-mnenie> (дата звернення 25.01.2019 р.).
3. Кочеров С.Н. Русская идея как аксиологема. *Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского*. 2006. № 1. С. 541–547.
4. Саган О. «Русский мир» пришел в Украину через Московский патриархат, – религиовед. URL: https://24tv.ua/ru/ukraina_tag1119 (дата звернення 8.06.2019 р.).
5. Шангіна Л. «Русский мир» для України: російський і руський світи. URL: http://gazumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD133-134_2012_ukr.pdf (дата звернення 20.01.2019 р.).
6. Потапенко Я. Историко-політичні та соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції «Русского мира» в сучасній Україні. *Наукові записки з української історії*. Збірник наукових статей. 2013. Випуск 33. С. 291–297.
7. Путин: «Я считаю, что русские и украинцы – это вообще один народ, разницы мы не делаем». URL: <https://gordonua.com/news/worldnews/putin-ya-schitayu-chto-russkie-i-ukraincy-eto-voobshche-odin-narod-raznicy-my-ne-delaem-video-94487.html> (дата звернення 3.06.2019 р.).
8. «Ніяких українців немає. Це росіяни, яких змусили вивчити чужу мову»: Жириновський відзначився черговою нахабною заявою про Україну. URL: <https://hyser.com.ua/community/345356-niyakih-ukrayintsiv-nemaye-tse-rosiyani-yakih-zmusili-vivchiti-chuzhu-movu-zhirinovskij-vidznachivsya-chergovoyu-nahabnoyu-zayavu-ou-pro-ukrainu1> (дата звернення 2.06.2019 р.).
9. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html> (дата звернення 11.06.2019 р.).
10. Патриарх Кирилл верит в «единое будущее» России, Украины, Беларуси. URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazhlivo/18794-patriarh-kirill-verit-v-edinoe-budushhee-rossii-ukrainy-belorussii.html> (дата звернення 13.06.2019 р.).
11. Проповіді святішого патріарха Кирила. URL: <http://www.patriarh.ua/sermons.aspx?p=92&id=406> (дата звернення 03.05.2019 р.).
12. Патриарх Кирилл: У России нет иного пути, как быть великим государством, в противном случае не будет ни России, ни «своей национальной духовной и культурной жизни». URL: https://www.religion.in.ua/news/foreign_news/11064-patriarh-kirill-u-rossii-net-inogo-puti-kak-byt-velikim-gosudarstvom-v-protivnom-sluchae-ne-budet-ni-rossii-ni-svoej-nacionalnoj-duxovnoj-i-kulturnoj-zhizni.html (дата звернення 14.05.2019 р.).

13. Глава УПЦ КП подверг критике речь главы РПЦ в Успенском соборе Кремля. URL: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/24476-glava-upc-kr-podverg-kritike-rech-glavy-rpc-v-uspenskom-sobore-kremlya.html (дата звернення 12.06.2019 р.).
14. Богомолов О. Російська м'яка влада в Україні: і слово, і діло / О. Богомолов, О. Литвиненко. *Критика*. 2012. Число 1-2. С. 18–23.
15. Святейший Патріарх Кирилл: Русский мир – особая цивилизация, которую необходимо сберечь. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3730705.html> (дата звернення 15.04.2019 р.).
16. СБУ підрахувала, скільки проросійських організацій було в Україні на 2014 рік. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2476826-sbu-pidrahuvala-skilki-prorosijskikh-organizacij-bulo-v-ukraini-na-2014ij.html> (дата звернення 5.02.2019 р.).
17. Геополітика від патріарха: Царство Небесне vs Руський світ. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/2450-geopolitika-vid-patriarxa-carstvo-nebesne-vs.html (дата звернення 13.03.2019 р.).

“RUSSIAN WORLD” AS ANTI-UKRAINIAN RELIGIOUS-POLITICAL CONCEPT

Viktoriia Bokoch

*Uzhhorod National University,
Faculty of International Economic Relations,
Department of International Policy
Universytetska str., 14, 88000, Uzhgorod, Ukraine*

After the collapse of the USSR, one of the means of returning the post-Soviet republics to Russia and of restoring its “leadership” in the world was the concept of the “Russian world”. In Russian sociopolitical and scientific thought, the “Russian world” is interpreted as a global cultural and civilization entity that unites people who associate themselves with Russia, share Russian spiritual values, use the Russian language, are supporters of Russian Orthodoxy, show commitment to its historical past and loyalty to the modern Russian state and power.

The Russian Orthodox Church and its head Patriarch Kirill became the active developers and propagandists of the concept of «Russian world». It is thanks to them that the Orthodox religion and the Russian Church were closely interwoven into the context of this concept. With the help of religious arguments, Patriarch Kirill substantiates one of the main ideologemas of the “Russian world” – the idea of unity of the East Slavic peoples. One of the peculiarities of the «Russian world» is the opposition of Russia, the Russian Orthodox civilization to the Western world, its values, culture, and religion.

At a time when Russian authorities, academic circles are trying to present the “Russian world” as a socio-cultural civilization concept, Ukrainian scholars argue that it is a Russian geopolitical project aimed at engaging post-Soviet republics in various Russian or pro-Russian integration projects, rebuilding their influence on them.

The danger of spreading the «Russian world» in Ukraine underlies in its ability to undermine the foundations of its statehood, to create and warm the separatist mood among the population of certain regions, to deepen the confrontation on the political and religious grounds, to threaten its territorial integrity, national security and independence, to hinder movement in the European direction. In connection with the real threats to Ukraine “Russian world” raises the question of effective counteraction to it both secular and religious-church means.

Key words: “Russian world”, religion, church, patriarch Kirill, politics, geopolitics.